

precies datgene zal aanmoedigen wat men met zo'n stellingname meestal hoopt te bestrijden, nl. een dominerende positie van wie financieel en politiek het sterkst staat. Is Radio Contact te Brussel, die overigens het eerste vrije televisie-experiment op zijn prestatie lijst heeft staan, daarvan niet reeds een sprekend bewijs?

«Legalisering» van de «vrije» radio schijnt een paradox op te roepen. In de legalisering in de richting van de VEBE-voorstellen lijkt evenwel de enige mo-

gelijkheid te liggen om te ontsnappen niet alleen aan de etherchaos, maar ook aan wat men het gepolitiseerd-pluralistisch BRT-statuut noemt voor een lokale omroep, én aan een zuiver propagandistische of commerciële lokale omroep.

* deelnemers waren:
kris boenders
guido cajot
hildegarde croonenborghs
dirk decoster
gerrit feyaerts

jos huysmans
vincent mertens
patrick peeters
koen peeters
staf pelckmans
paul piedfort
jan pollaris
jos remaut
mark sprangers
wim truyens
luc vandekerkckhove
herlinde van gerven
erik van grieken
marie madeleine vanpuyvelde
daniel van tricht
martine verbeek

Onderstaand artikel is geschreven op basis van interviews met onderzoekers en mediamensen in Milaan en Bologna en van bezoeken aan verscheidene radio- en TV-stations in dezelfde steden. Uiteraard werd ook gebruikgemaakt van de bestaande literatuur terzake.

de privatisering van de omroepcommunicatie in italië

johan op de beeck

Het monopolistisch karakter van de omroepcommunicatie in Italië is sinds het ontstaan van de republiek tot het midden van de jaren zeventig intact gebleven. Tot die tijd is het politiek en economisch monopolie van de RAI* nooit werkelijk in gevaar geweest. De RAI bleek voor '70 nog krachtig en regeneratief genoeg om geen aanleiding te geven tot onmiddellijke hervormingen en om zijn positie te handhaven in het aanschijn van de eerste crisisverschijnselen. In 1966 kon de RAI nog optornen tegen de plots opgedoken concurrentie van de in yoeslavië gevestigde Radio Capodistria en vooral van Radio Monte Carlo, die onder Monegaskische vlag maar met aanzienlijke Frans en Italiaans kapitaal Noord-Italië ging bestrijken. Kort daarop installeerden Italiaanse industriëlen in het land relais-stations, waarlangs buitenlandse kleurenprogramma's konden aangeboden worden. Dat in een periode waarin de RAI slechts zwart-wit te bieden had. En tijdens de grote stakingen in 1969 doorstond het monopolie de toch hevige contestatie van de arbeidersbeweging en van de radio- en TV-journalisten tegen het gebrek aan pluralisme en de zgn. hegemonie van de DC** in de omroep.

Geen omwenteling dus in die tijd, maar

toch waren dit voor de omroep twee crisismomenten, die trouwens symptomatisch zijn voor twee van de drie determinerende factoren die het monopolie uiteindelijk hebben doen barsten: de kapitalisatie van de omroepcommunicatie en de politieke strijd tussen DC en PCI***. De derde factor speelt pas echt mee na '70: het is de "movimento", een beweging van uiterst-linkse, "autonome" en ecologische stromingen. De "movimento" voert een meestal extra-parlementaire politieke en culturele strijd. De traditionele staatsapparaten - ook het communicatie-apparaat - zijn niet in staat gebleken deze stromingen te kanaliseren. Voor de "movimento" heeft de geïnstitutionaliseerde communicatie nooit enig perspectief geboden. De "movimento" was dan ook de drijvende kracht achter de eerste alternatieve radio's. Tegen de wil in van de traditionele linkse en rechtse machts-groepen hebben zij samen met voorstanders van de omroepcommercialisering de vrije radio's in Italië gepopuliseerd.

Voor een goed begrip van wat volgt, even een parenthese over de kommunistische en christen-democratische strategie terzake.

Een algemeen kenmerk van de politieke strategie van de PCI is de regio-

nalisering van de staatsapparaten. In dit opzicht was de decentralisering van de RAI een belangrijk streefdoel (1). De omroepcommunicatie moest in handen blijven van een openbare dienst, maar de conceptie en de uitvoering van de programma's zouden berusten bij regionale, eventueel lokale organismen. Men moet hierbij bedenken dat de PCI op lokaal en regionaal vlak een zeer aanzienlijke inplanting heeft. Tot het midden van de jaren '70 heeft de PCI de vrije zenders hardnekkig afgewezen en zelfs tegengewerkt, hoewel steeds communistische militanten in de vrije radio's werkzaam zijn geweest en sommige afdelingen de alternatieve zenders steunden.

Bij de DC kwam men veel moeizamer tot beleidsopties. De monopoliepositie was in politiek opzicht al 25 jaar lang één van de steunpilaren van de DC-regeringen. Naar buiten uit heeft de DC het bestaande RAI-monopolie tot 1974 verdedigd. Maar de vertegenwoordigers van de media-industrie in de partij waren lang voordien al niet gelukkig met de economische monopoliepositie van de RAI. Het publiciteitspotentieel van radio en televisie werd geacht vele tientallen miljarden meer te bedragen dan de budgetten die in de RAI werden omgezet. De elektro-technische industrie zocht naar een nieuwe afzet-

markt. Uitgevers en krantengroepen hadden een nieuwe accumulatiebron op het oog. Geprivatiseerde omroepen waren voor de desbetreffende pressiegroepen binnen de DC dus een braakliggend kapitaliseringsterrein. Het afbouwen van de openbare dienst via illegale "vrije" zenders was een stap in die richting. Hierover kwam het binnen de DC tot een polarisering. De strekking Colombo-Fanfani beijverde zich om de privatisering te bevorderen in weerwil van de strekking Moro, die toen het mediabeleid wou kaderen in de "compromissenpolitiek" t.o.v. de PCI (2).

Doorbraak

Chronologisch gezien kwam na voor-voemde gebeurtenissen de eerste echte aanval op het monopolie van de privé-sector, de grote ondernemingen, de publiciteitsagentschappen. Die lieten het in 1973 tot een confrontatie komen tussen de Italiaanse staat en de kabelmaatschappij Tele Biella, die sedert 1971 onrechtmatig programma's uitstuurde. Per decreet werd dit verboden. Tele Biella ging echter in beroep bij het Europees Gerechtshof dat op grond van art. 10 van de Europese Conventie besloot dat de verordening van de Italiaanse staat ongeldig was. Kort daarop, op 9 juli 1974, kwam er een arrest van het Italiaans Constitutioneel Hof dat het staatsmonopolie niet van toepassing verklaarde op de kabel-TV, voorzover die een beperkte zone bestrijkt. Deze uitspraak zou later een belangrijk precedent blijken inzake de besluitvorming van het Hof.

Einde 1974 verschenen de eerste "radio libere" ten tonele: op 23 november startte Radio Bologna per l'accesso pubblico, gesticht door Roberto Faenza, later beroemd geworden door zijn boeken over video en alternatief mediagebruik. Gauw volgden de cooperatieve radio's Singer in Turijn en Bra Onde Rosse in Milaan. Dozijnen commerciële stations volgden het voorbeeld.

Maar intussen laaide de strijd op tussen de grote linkse partijen en de DC die haar machtspositie in de RAI niet wou prijsgeven. De parlementaire druk op de DC-regering nam toe, want de licentie van de RAI was slechts tot 1972 geldig en de regering had de hernieuwing van de licentie, die een herstructurering van de omroep onvermij-

delijk maakte, weten uit te stellen tot 1975. Op 14 april 1975 slaagde het parlement er dan toch in een hervormingswet goed te keuren. Deze wet heeft twee opmerkelijke karakteristieken: 1) De omroep wordt meer gedecentraliseerd. De regio's krijgen meer greep op het medium, d.w.z. dat de PCI met haar sterke regionale inplanting het politieke DC-monopolie kan afbouwen.

2) De wet omschrijft de bevoegdheden van de nationale omroep op een wijze die voor interpretatie vatbaar is. Volgens art. 1 krijgt de RAI namelijk het monopolie tot verspreiding van radio- en TV-uitzendingen via hertz-, draad- of kabelverbindingen op nationaal vlak. In zekere zin beperkt de wet dus het monopolie tot het nationale niveau, terwijl er toch nergens te lezen stond dat andere zenders dan de nationale omroep gerechtigd waren om uitzendingen te verzorgen. Deze wet heeft dus een juridisch vacuum gecreëerd waardoor de vrije omroepen niet langer illegaal maar semi-illegaal werden: hun bestaan was niet onwettig, maar wie kon bewijzen dat ze een juridisch bestaansrecht hadden? En het werd al gauw duidelijk dat het niet de bedoeling was geweest om door deze lacune in de wet nu iederéén van de beginnende aftakeling van het monopolie te laten profiteren. In de loop van datzelfde jaar werden een veertigtal stations vervolgd en ontmanteld. Het waren alle alternatieve, niet-commerciële zenders (3). De commerciële zenders werden met rust gelaten. Maar de dubbelzinnigheid in de wet bleek tot moeilijkheden te leiden. Steeds meer rechters kwamen openlijk tot de erkenning dat ze in het oerwoud van mogelijke wetsinterpretaties het spoor bijster waren geraakt.

Op het moment dat de juridische chaos compleet was, vonden in juli 1976 nationale verkiezingen plaats. In die periode werd het duidelijk dat de DC de koers ging veranderen. De partij bracht eigen vrije zenders in het strijdpark en liet propaganda uitzenden op enkele grote commerciële stations. Na de verkiezingen trok de DC de lijn door en veranderde openlijk haar mediastrategie. Immers, de verkiezingen hadden geleid tot een cruciale vermeerdering van het aantal PCI-parlementszetels. En vermits de nieuwe omroepwet de RAI uit de rechtstreekse invloedssfeer van de regering had ge-

haald en een paritair samengestelde parlementaire commissie belastte met het algemeen beheer, betekende dit een verzwakking van de DC in de omroep. De wet bepaalde ook dat de regionale raden (waar de PCI in vele gevallen aan de macht was) de bevoegdheid hadden om regionale adviseerende omroepcommissies te verkiezen. De regionale afdelingen van de RAI kregen daarenboven zelfbeschikingsrecht over 45 % van hun zendtijd. Alles samen betekende dit een dusdanige afname van de alleenheerschappij van de DC in de omroep, dat het voor de monopoliegezinde strekking in de DC niet langer mogelijk was om de vrije omroepen tegen te houden.

Een maand later, op 28 juli 1976, werden de vrije zenders door een nieuw arrest van het Constitutioneel Hof gelegaliseerd. Het Hof bevestigde het omroepmonopolie, maar erkende het bestaansrecht van de vrije zenders: zolang deze een lokaal karakter hadden was het ongrondwettelijk ze te verbieden, aldus het Hof.

Op politiek vlak speelde dit vooral de DC in de kaart. Door vrije zenders toe te laten werd de omroepcommunicatie in zekere mate gedecentraliseerd, maar niet zoals de PCI dat had gewild, namelijk in een publiekrechtelijke organisatievorm. De DC had in de RAI wel een deel van de macht moeten afstaan aan de PCI, maar dat werd gecompenseerd door de krachtsverhouding tussen de private omroepen. Er waren commerciële zenders die meestal wel a-politieke waren, maar gefinancierd werden door DC-gezinde industriëlen. Er waren typische DC-zenders en er waren de radio's van de "movimento", waar de communisten ook al niets van te verwachten hadden. Er waren géén PCI-zenders.

Liberalisering

Door het besluit van het Constitutioneel Hof van 1976 waren de vrije zenders dus wel gelegaliseerd maar een wet terzake bestond niet. Een wettelijke reglementering van de private omroepcommunicatie ontbrak en ontbreekt tot op heden nog altijd. De liberalisering heeft dan ook een *laissez-faire*-karakter. Het recht van de sterkste dicteert de spelregels. Omroepen worden opgericht of opgedoekt naar believen, gaan over in handen van andere eigenaars of fusioneren

zonder enige controle. Het zendbereik is ongelimiteerd. Media-trusts conglomereren in sommige streken een aantal radio's met TV-stations en bouwen zo een concurrentiepositie op die voor de financieel zwakkere zenders haast ongenaakbaar is. Voor de financiering bestaat geen wettelijke regeling. Er worden kartels gevormd voor de aankoop van buitenlandse programma's enz. Kortom, de liberalisering werkt duidelijk de monopolievorming in de hand en staat het pluralisme in het medialandschap deerlijk in de weg. Toch blijft de wet achterwege. Nochtans heeft het parlement al een paar wetsvoorstellen onder ogen gekregen, ondermeer vanwege de Federazione Radio Emissanti Democratiche (FRED), die de niet-commerciële en alternatieve vrije radio's groepeerd.

Maar waarschijnlijk hebben de grote economische en politieke krachten in het land enig belang bij dit uitstel. De huidige situatie levert de kapitaalgroepen aardige winsten op. Voor de DC liggen de politieke kaarten in de private omroepstructuur goed en de PCI wil nog voor de reglementering er komt haar posities verstevigen. De enen hebben geen haast en de anderen willen uitstel. Men verwacht dan ook dat als de wet er uiteindelijk toch komt, deze de bestaande toestand zal consolideren en een strenge reglementering zal bevatten voor eventuele nieuwe zenders. Dat was trouwens ook al de geest van de wetsvoorstellen die tot nu toe al aan het parlement voorgelegd zijn, het FRED-voorstel uitgezonderd.

Mieren en miereneters

De private radio's en TV's hebben zich sinds 1976 in razendsnel tempo vermenigvuldigd. Vooral van de radio's is nooit precies geweten hoeveel er waren en welke hoedanigheid ze hadden. In alle steden en gemeenten werden zenders opgericht die na een paar maanden uit de ether verdwenen en door andere opgevolgd werden. De meeste amateurzenders, meestal het werk van C.B.-liefhebbers, stopten er al gauw mee, bij gebrek aan geld en zendkracht. Radio's van handelaars en kleine zakenlui bleken niet rendabel of werden opgekocht door grotere ondernemingen. Sommige linkse strijdzenders kwamen alleen in de ether ter gelegenheid van stakingen, betogingen e.d. Een vrij chaotische situatie dus. Toch een paar cijfers: in de lente van 1976 zouden

er een goede 300 radio's geweest zijn; in de zomer van datzelfde jaar zou dat aantal gestegen zijn tot 400 volgens het ministeries van PTT, tot 600 volgens de RAI.

De RAI dacht in oktober 1977 dat er 1964 radio's en 369 TV-stations waren. (4) In december 1978 sprak de RAI van 3353 radio's en 676 TV-stations. In september 1980 zouden er volgens mijn inlichtingen ongeveer 3500 radio's en 400 TV-stations zijn, waarvan er resp. 2500 en 350 effectief uitzenden. De grootste concentratie is te vinden in de regio Lombardije: 425 radio's en 51 TV-stations. In die regio is de concentratie vooral opmerkelijk in Milaan: 231 radio's en 15 TV-stations. Een vergelijkingspunt: in de hele regio Emilia-Romagna zijn er "slechts" 380 radio's en 48 TV-stations (5).

Aanvankelijk werden alleen radio's opgericht. Initiatiefnemers waren zoals gezegd kleine ondernemers en de niet-geïnstitutionaliseerde politieke krachten van de "movimento". Vandaag liggen de kaarten anders. Slechts 10 % van alle private radio's zijn "emmittenti democratiche", de alternatieve, zeg maar linkse zenders. De overgrote meerderheid van de andere radio's is in min of meerdere mate commercieel gericht. Een voorbeeld: Emilia-Romagna (6). In deze regio hebben 90 tot 91 % van de zenders een economische functie. 8 % zijn niet-commerciële zenders. In deze laatste categorie is de PCI het sterkst vertegenwoordigd. Na 1976 zag de communistische partij zich voor een voldongen feit geplaatst. Ze heeft zich vooral de laatste twee jaar grote inspanningen getroost om de opgelopen achterstand weg te werken. Officieel heeft de partij echter geen zenders in eigen beheer. Maar men kan wel stellen dat een aantal zenders gerund en bemand worden door communistische militanten. Ondermeer in Emilia-Romagna 15 radio's en 3 TV's. De PSI heeft geen TV-zenders maar wel 4 radio's. Tegelijkertijd onderhoudt de PSI ook banden met bevriende movimento-stations, zoals bv. Radio Informazione in Bologna. De vakbonden hebben geen eigen zenders en zijn ook nauwelijks vertegenwoordigd in andere stations. De "movimento" zelf telt 10 radio's. De 351 andere radio's zijn grotendeels van commerciële aard.

Ook op nationaal vlak blijken in het huidige stadium de commerciële zenders ruimschoots de andere te overtreffen, zowel in aantal als in zend-

kracht. Maar het zijn vooral de zenders die eigendom zijn van de grote kapitaalgroepen die zich hebben kunnen ontplooiën. Ze worden professioneel gerund, hebben redelijke technische faciliteiten en palmen de ether dan ook bijna volledig in. Het zijn niet meer rijke handelaars of bemiddelde ondernemers die de plak zwaaien in deze omroepen maar wel de trusts, de grote namen uit de elektronische en de media-sector: Montedison, Agnelli, Montanelli, maar bovenal Rizzoli, Mondadori, Montedison, Berlusconi. Zij hebben vooral in 1977 in private radio's geïnvesteerd, hebben de zwakke broertjes opgekocht en deden op het einde van dat jaar hun intrede in de TV-sector met een massale financiële inbreng. De Milanese krantenmagnaat Rizzoli bijvoorbeeld heeft zijn eigen TV-station in Malta. Dat bestrijkt heel Italië en zal langzaam maar zeker de RAI op alle terreinen kunnen beconcurreren (7). Berlusconi heeft 50 TV-stations en Rizzoli, Mondadori en Rusconi samen hebben er 230 (8). Belangrijker nog is de structuur van deze private omroepen. Sommige radio's, zoals Radio Elle of Radio Luna richten zusterstations op in andere steden en hebben daarbij duidelijk een "network" op het oog. Radio Luna (bekend om zijn pornografische uitzendingen) heeft samen met een onbekend aantal andere zenders een onderling uitwisselingsnet van vooropgenomen programmapakketten. Er zou ook gewerkt worden aan een nationaal publiciteitscircuit. Het is duidelijk dat deze werkwijze in strijd is met wat het Constitutioneel Hof in '76 bepaalde. Maar het kan blijkbaar en de wettelijke reglementering laat intussen op zich wachten (9).

Juridische conflicten - vooral met de auteursrechtenvereniging SIAE en de vakbonden van het radio- en TV-personeel - worden uitgevochten via de ANTI (Associazione nazionale di Televisioni e radio indipendenti), die de meeste commerciële zenders overkoepelt. Maar op economisch vlak zijn de onderlinge verwevingen vooralsnog niet echt ontsluitend.

Wél duidelijk is de concurrentiestrijd en de rol van het publiciteitswezen. In de band van 88 tot 104 mhz komt het niet zelden voor dat vele tientallen radio's mekaar letterlijk verdringen. Om zich bijvoorbeeld in steden als Rome of Milaan verstaanbaar te kunnen maken, zijn sterke zenders nodig.

Waar in 1974 20 W ruimschoots kon volstaan is nu soms 2500 of 5000 W nodig.

De neiging om steeds sterkere zendinstallaties te gebruiken is dan ook groot. De commerciële zenders zijn gemiddeld sterker dan de andere: 775 W tegenover 510 W gemiddeld (10). Deze verdichting elimineert heelwat zenders die er financieel niet zo best voorstaan. Ongeveer 1/4 van de commerciële zenders wordt professioneel bemand. Dat is uiteraard een belangrijke bijkomende factor. De kapitaalkrachtige commerciële zenders kunnen met hoogwaardig materiaal en geschoold personeel meer verzorgde en beluisterbare programma's maken - zij het dat deze programma's een dikwijls bedenkelijke ideologische inhoud hebben en niet meer zijn dan een radiofonische copie van de boulevardpers of de triviaalliteratuur.

Wanneer dergelijke programma's dan nog met zware apparatuur uitgezonden worden, levert dat de desbetreffende zenders meer publiek op, dus ook meer

publiciteit. Een oud verhaal eigenlijk. Hierbij valt op te merken dat ook 2/3 van de alternatieve radio's publiciteit maakt. Meestal gaat het dan om lokale publiciteit, voor plaatselijke middenstanders, diensten e.d.

Wat uiteindelijk publiciteit en private omroepen met mekaar te maken hebben kan men best aflezen uit volgende tabel (11):

In vergelijking met wat er in de oudere media omgezet wordt is het publiciteitsaandeel van de private zenders voorlopig nog niet zo groot. Maar opmerkelijk is wel de enorme jaarlijkse stijging: van 24 naar 85 miljard lire op 3 jaar. Dat is in verhouding veel meer dan bij de andere media.

De ondergang van de alternatieve zenders

De niet-commerciële en alternatieve zenders in Italië zijn soms onderling

nogal verschillend. Men kan grosso modo volgende soorten onderscheiden:

- Zenders die zich toeleggen op niet-commerciële muziekprogramma's en luistershows.

- De linkse partijzenders van PCI, PSI en de Radicale partij. Doorgaans is het enige alternatieve aspect van deze zenders hun -partijgebonden- oppositionele berichtgeving.

- De typische militante zenders van de "movimento", meestal spreekbuizen van groepen als Lotta Continua, PDUP, Avanguardia Operaia, Democrazia Proletaria enz. Hiermee verwant zijn de strijdzenders van de vrouwenbeweging (Radio Donna in Rome bv.) of de homofielen.

Deze radio's bereiken meestal een eerder beperkt publiek, ofwel omdat ze zich exclusief en doelbewust richten tot een welbepaalde groep, ofwel omdat hun uitzendingen niet van aard zijn om in-

Publicitaire investeringen (in miljarden lire)

	1974	1975	1976	1977	1978	1979
KRANTEN						
nationale	45.3	60.4	69.1	94.1	106.2	126
lokale	61.7	59.6	84.9	93.9	113.8	130
Totaal	107.0	120.0	154.0	188.0	220.0	256
TIJDSCHRIFTEN	127.7	123.6	151.4	175.4	206.0	250
TELEVISIE						
nationaal	54.0	61.0	61.0	73.0	95.0	108
perifere zenders:						
Capodistria	-	0.8	3.8	7.9	9.5	?
Montecarlo	-	-	4.3	8.7	8.4	?
Private zenders:						
nationale publ.	-	-	-	1.8	5.5	25
lokale publ.	-	-	-	12.2	21.5	30
Totaal private	-	-	-	14	27	55
Totaal TV	54.0	61.8	69.1	103.8	136.2	178
RADIO						
nationaal	30.0	34.0	34.0	34.0	37.6	38
buitenland	2.3	2.7	3.6	5.0	4.4	5
Private zenders:						
nationale publ.	-	-	-	1.0	2.5	8
lokale publ.	-	-	-	9.0	17.5	22
Totaal private	-	-	-	10.0	20.0	30

teresse op te wekken buiten het ghetto van gelijkgezinden.

- Zenders die zowel op politiek als op communicatief vlak een alternatief vormen voor de traditionele omroepcommunicatie; een nogal moeizame definitie van de grote, internationaal bekende radio's als Radio Popolare (Milaan), Radio Citta Futura (Turijn) en de onlangs ter ziele gegane Radio Alice (Bologna) (12). Deze radio's zijn de belangrijkste alternatieve zenders van Italië en m.i. ook de meest interessante voorbeelden voor de Belgische experimenten. Zij zijn er in geslaagd nieuwe en meer democratische communicatiepatronen in het medium te induceren, waarmee ze zich bovendien een breed en constant publiek hebben weten te verwerven. De alternatieve zenders hebben vooral in 1977 hun hoogconjunctuur gekend. Er zouden er toen ongeveer 600 geweest zijn. Vandaag bestaan er nog een paar tientallen. Slechts een handvol onder hen speelt een rol van enige betekenis. Voor de verklaring van deze teleurgang dringen zich twee overwegingen op, ten eerste aangaande de organisatie van deze radio's, ten tweede aangaande hun algemene strategie.

1) Men kan vernoemde zenders wel gezamenlijk onder de noemer "alternatief" rangschikken, maar in de praktijk is er nooit een grote affiniteit geweest. In het huidige stadium zijn er nauwelijks onderlinge contacten en van een georganiseerde samenwerking is er gewoon geen sprake (de partijzenders even buiten beschouwing gelaten). Toch is dit niet altijd zo geweest. Op 21 februari 1976 werd in Firenze de FRED opgericht door enige tientallen radio's. Sindsdien zijn er in de schoot van de FRED regelmatig bijeenkomsten en congressen geweest. Het was daarbij de bedoeling om tot een gezamenlijke politieke en technische coördinatie van de informatievoorziening te komen. Even is ook gepoogd een alternatief publiciteitsagentschap op te richten, wat niet gelukt is. De FRED was bovendien een forum van discussie over de aanwendingsmogelijkheden en de communicatieve potenties van de vrije radio. De FRED was het enige bindmiddel en ofschoon de juridische en economische moeilijkheden nooit uit de lucht waren, heeft er toch even naar uitgezien dat de FRED een belangrijke gemeenschappelijk drijfkracht zou worden. Naar buiten uit wierp de organisatie zich trouwens op als een gezaghebbende woordvoerder. Maar dat lijkt verleden

tijd. De interne verhoudingen op politiek en organisatorisch vlak zijn nooit goed geweest. Er waren verschillende visies aan de orde en een verscheurend sectarisme maakte dat deze visies mekaar zelden vonden. Als overkoepelende organisatie is de FRED dan ook in 1978 ineengestort. Aanleiding was de ontvoering van Aldo Moro en het daaraan gekoppelde interne debat over de houding die terzake diende aangenomen (13). Toch was de zaak Moro niet meer dan de aanleiding voor de breuk, die eigenlijk al van bij de stichting latent aanwezig was. De werkelijke twistpunten betroffen de beoogde communicatiemodellen en de verhouding van de radio's tot de politieke sfeer. Er waren drie strekkingen. In de eerste plaats de "movimento" die de radio als spreekbuis zag, als doorgeefluik van de revolutionaire boodschap. Tweedens waren er de PSI en de PCI die de radio's wilden ten dienste zien van lokale overheden en sociale organisaties - die in vele gevallen in handen zijn van deze partijen. Een derde strekking tenslotte wilde volkomen onafhankelijke zenders, waarvan het politiek karakter minder zou bepaald worden door de inhoud van de boodschap dan wel door het communicatie-model en door de organische verbinding van het gecommuniceerde met de werkelijke leefsituatie van het publiek. Tot deze strekking behoort ondermeer Radio Popolare.

Tussen deze drie stromingen is het dus tot een scheiding gekomen en sinds 1978 zijn er geen officiële contacten meer geweest. De ineenstorting van de FRED zou sindsdien zowel een kwalitatieve als een kwantitatieve achteruitgang met zich hebben gebracht.

2) De belangrijkste reden voor het falen heeft echter te maken met de strategie van de alternatieve radio's. Hun visie op de eigen doelstellingen is - behoudens de al genoemde uitzonderingen - nooit erg duidelijk geweest. Men is erg euforisch, maar ook erg onbedachtzaam van start gegaan. Een voorafgaande theorievorming was er niet. De vrije radio's zouden de omroepcommunicatie democratiseren, er zou participatie en horizontale communicatie komen. De radio's moesten basismedia worden, wars van iedere controle van het establishment. Daarom werd ook het principe van de openbare dienst afgeschreven. Maar in die aanvangsfase is duidelijk voorbij gegaan aan de reële maatschappelijke context en aan de economische determinatie van het medium.

Het motto was: "liberta d'antenna", bevrijding van de ether a.h.w. Maar bevrijding is een mentale, een ideologische categorie. In de geschiedenis van audiovisuele media-industrie komen ideologische vertekeningen van de economische praktijk wel meer voor. Meer bepaald inzake kabeltelevisie en video (14). Met de vrije radio's is het niet anders gegaan. Dat is ook logisch want telkens een nieuwe technologie op de markt komt of telkens als de kapitalisatie van een nieuw produkt (medium) voorbereid wordt, moet alsmaar opnieuw gezorgd worden voor een gunstig sociaal klimaat dat de behoefte stimuleert en -indien nodig- de nieuwigheden aanvaardbaar maakt. In dit opzicht is de commercialisering van de omroepcommunicatie een probleem geweest, dat werd opgelost door de private zenders te mythologiseren. De onrijpe "vrije communicatie"-doctrine van de alternatieve groepen was dan ook welgekomen. Van 1972 tot 1976 hebben de grote Italiaanse kranten en tijdschriften onophoudelijk artikels gepubliceerd over de vrije zenders, waarin een merkwaardige ideologische overeenkomst valt te bespeuren met de thema's van de "movimento". Het omroepmonopolie wordt in vraag gesteld of aangevallen, de sociale en culturele voordelen van kleinschalige, lokale, vrije zenders worden aangehaald, er wordt voortdurend verwezen naar participatie en access, zonder dat deze begrippen enige fundamentele duiding krijgen. Een beetje wat de laatste twee jaar in kranten als *La Dernière Heure*, *Le Soir* of *Het Laatste Nieuws* te lezen is. De perscampagne in Italië ging uit van bekende namen: *La Stampa*, familiebezit van Agnelli (grootste aandeelhouder van FIAT), *L'Espresso*, eigendom van Agnelli en Caracciolo (voorzitter van de Italiaanse uitgevers), *Panorama* van Mondadori en *L'Europeo* van Rizzoli (15). Een sprekend voorbeeld was het nummer van 3 juni 1973 van *L'Espresso* waarin een eigen alternatief voor de bestaande omroepcommunicatie werd afgedrukt, geschreven door nota bene Lio Rubini, directeur van *Publietas*, een van Europa's grootste publiciteitsmaatschappijen. Op 28 juni publiceerde *Panorama* op zijn beurt het hervormingsplan voor radio en TV van de *Confindustria*. En de publieke opinie kreeg nog vele tientallen andere artikels, manifesten en verklaringen van die aard te verwerken (16). Daarbij is in ideologisch opzicht vooral de verzelfstandiging van het medium

REGISTRATIE

Registratie: kwartaalblad met artikelen over audiovisuele media in onderwijs, kunst en wetenschap. Vaste rubrieken: av-kunst, av-kroniek, av-techniek en de nieuwe rubriek "Wegwijs in Medialand".

THEMANUMMER OVER DE BEELDPLAAT

Verschijnt in september. Een greep uit de inhoud:

Dr. B.J. Kroon (Philips) bespreekt de mogelijkheden van de beeldplaat in computergestuurd onderwijs en beschrijft experimenten die bij Philips zijn uitgevoerd.

Drs. F. Gastkemper (K.U.N.) inventariseert drie universitaire onderzoeksprojecten naar inpasbaarheid van de beeldplaten-speler en computer in het onderwijs.

Drs. J. Bardoel (NOS) bepleit de videorecorder en de beeldplaten-speler net als kabeltelevisie, Teletekst en Viditel te betrekken in de discussies over technologiebeleid en cultuurpolitiek.

Ir. F. Kappetein (Elseviers Weekblad) legt uit waarom Philips aarzelt om de educatieve mogelijkheden van de beeldplaat onder de aandacht te brengen van het grote publiek.

Herbert Schlosser (vice-president RCA) onthult de plannen van RCA voor het op de markt brengen van beeldplaat en beeldplaten-speler.

Vul ter kennismaking onderstaande bon in en stuur die naar Registratie, Stichting Film en Wetenschap, Antwoordnummer 1691, 3500 VC Utrecht.

REGISTRATIE

Noteer mij voor een **proefabonnement** op Registratie. Ik betaal £ 16,-- voor 4 nummers (normaal £ 32,--) na ontvangst van een acceptgirokaart.

Naam .....

Sector: WO/HBO/VWO) .....

Adres: .....

Postcode/plaats: .....

Handtekening

belangrijk. De technische en (theoretische) communicatieve mogelijkheden van de vrije zenders worden in verband gebracht met morele welzijnsbegrippen. Maar er wordt abstractie gemaakt van de economische producties en verspreidingsvoorwaarden, van de functie van het medium in een welbepaalde historische context (17).

Dat de gangmakers van de alternatieve zenders deze ideologie mee hebben gecreëerd en verspreid is merkwaardig, want in feite hebben zij als eersten de contextuele determinatie aan den lijve ondervonden. Immers, de alternatieve zenders hebben impliciet gekozen voor het vrije markt-stelsel. En hun communicatieve opties waren wellicht alternatief, maar er was geen alternatieve economische rugsteun om ze te verwezenlijken. Afgelopen jaren is dan ook gebleken dat de benodigde zendkracht onbetaalbaar werd, dat de verkoop van stickers en T-shirts zelfs onvoldoende bleek om de elektriciteitsrekening te betalen en dat na jaren vrijwillariaat de meeste programmamakers het voor gezien hielden. Wie geen onoverkomelijke bezwaren tegen publiciteit had, kon daarin zijn redding zoeken. Maar ook dat is een probleem geworden. Vele alternatieve radio's hadden gewoon geen marktwaarde omdat ze ofwel onvoldoende zendbereik hadden, ofwel een al te agressief politiek karakter hadden. Wie wel publiciteit kon maken, had dan weer andere kopbrekens. Publiciteit maken, betekent meedraaien in de concurrentieslag om het publiek. Dat heeft gevolgen voor de ideologische opties van zulke zenders. Commerciële zenders vinden immers een geprefigureerd ideologisch klankbord voor hun programma's: semiotisch gesproken is hun spraak de meest verbreide, de meest vertrouwde in vergelijking met de alternatieve boodschap van de "emittenti democratiche". Dat was vooral zo in de eerste fase toen deze zenders op redundante wijze een ongekende en onbegrepen spraak bezigden, gewoon omdat er te weinig was nagedacht over vorm en stijl. Daardoor hebben vele alternatieve zenders aan gebruikswaarde ingeboet bij het publiek en dat heeft hen bijgevolg publiciteitsinkomsten gekost. Voor zover de alternatieve zenders niet de steun genieten van de grote linkse partijen hebben zij t.a.v. dit probleem hun heil gezocht in andere richtingen. Sommige zenders hebben zich aangepast aan de gangbare gebruiken van de commerciële stations en zijn "disc-joc-

key-radio's" geworden. Alleen in de schaarse nieuwsuitzendingen lieten zij nog enig alternatief geluid horen. Vermits het eigen oorspronkelijk publiek niet gediend bleek met deze gang van zaken en het anderzijds aan middelen ontbrak om volwaardige programma's te maken die een breder publiek konden boeien, zijn de meeste radio's van dit type uit de ether verdwenen. Dat geldt ook voor links-radikale zenders. De enige relatief succesvolle formule is die van zenders als Radio Popolare. De Milanese zender zelf moet de kas voor 40 % spijzen met publiciteitsgelden (meestal voor horeca-bedrijven) en de rest van het budget wordt merendeels opgebracht door de cooperatieve van de radio die 3000 leden telt. De kracht van Radio Popolare ligt in de zeer gedegen lokale informatie - voorziening, die steunt op een indrukwekkend net van correspondenten in de bedrijven, in wijkcomités en actiegroepen (18).

De toekomst

Een verdere commercialisering ligt in de lijn van de verwachtingen. Het accent wordt echter duidelijk verlegd naar de televisie. Van enig alternatief mediagebruik is hier totaal geen sprake. Enig tegengewicht voor de puur commerciële stations vormen de zenders van PCI en PSI, resp. 25 en 5 in getal. Maar buiten hun nieuwsuitzendingen verschillen zij niet in het minst van de andere stations. De commerciële TV-zenders zijn nog in volle opkomst. De echt grote investeringen zijn pas de afgelopen twee jaar gebeurd en kwalitatief stelt het allemaal nog niet zo veel voor. Een paar resultaten van een enquête bij de TV-stations van Lombardije geven wel een idee van de situatie (19). van de 51 stations heeft 55 % een louter economische functie. 15,7 % ziet het als taak om informatie te zijn en aan culturele promotie te doen. 41,2 % onderhoudt contacten met centrum- en rechtse partijen. Voor links is dit 19,6 %. Een kwart van de zenders heeft geen politieke bindingen. Ook een blik op de programmaschema's is verhelderend. Gemiddeld besteden alle 51 stations 55,8 % van hun zendtijd aan films en 5,1 % aan journaals en actualiteitenmagazines. In het huidige stadium hangt het succes van de TV-stations dan ook voor een groot gedeelte af van hun filmaanbod. Ook hier staan de trusts het sterkst. Als je in Milaan bijvoorbeeld goeie films wil zien, stem je af op An-

tenna Nord (van Rusconi) of Tele Alto (van Rizzoli). Rusconi heeft een exclusief beschikkingsrecht over de Paramount-productie, Rizzoli is in zee gegaan met Metro, Warner en Fox. Bevrijding van de ether, jawel.

* Radiotelevisione Italiana

** Democrazia Cristiana

*** Partito Comunista Italiano

Voetnoten

(1) cfr. RADIO-TELEVISIONE, INFORMAZIONE, DEMOCRAZIA, *Congresso nazionale del PCI Roma, 29-31 marzo 1973*, Riuniti, Roma, 1973.

(2) cfr. FAENZA, Roberto, *Le phénomènes radio en Italie*, Conseil de l'Europe, CCC/DC (76) 93, Strasbourg, 1977.

(3) De twee bekendste gevallen van politieke repressie zijn de sluitingen van Controradio (Firenze) en Radio Libera Siracusa in 1976. cfr. BORSA, Marco, *Sciolti la società Anilina*, in: *Corriere della Sera*, 11 mei 1977.

(4) CHANIAC, Regine/ FLICHY, Patrick, SAUVAGE, Monique, *Les radios locales en Europe*, Institut National de l'Audiovisuel, Documentation Française, Paris, 1978.

(5) LE FORMICHE E I FORMICHERI, *Ricerca condotta nel 1979 dall'Istituto "Agostio Gemelli" sui problemi dell'informazione per conto della Regione Lombardia*, IV Commissione Consiliare Istruzione - Cultura Informazione.

(6) Naar een nog niet gepubliceerd onderzoek van de Media-commissie van de Regio Emilia-Romagna o.l.v. Salvatore Maenza.

(7) LEPAGE, Hughues, *Le développement des radios libres en Italie*, in *Radio locale et communautaire*, Thema-nummer van "Etudes de radio-télévision", n° 23, RTB., p. 51.

(8) cfr. voetnoot (6)

(9) Een van de verantwoordelijken hiervoor zou PTT-minister Colombo geweest zijn. Over zijn rol zie: SILIATO, Francesco, *L'antenna dei padroni*, Mazzotta, Milano, 1977, p. 120-121.

(10) CHANIAC, R., EA., *op.cit.*, p. 56.

(11) MARKET & MEDIA DATA ITALIA 1980 - Media Forum, giugno 1980.

(12) cfr. MACCIOCCHI, Antonietta, *Radio Alice ou l'information-action*, in: *Le Monde*, 3-4 juli 1977 / COLLECTIF A TRAVERSO, *Radio Alice, radio libre*, LSC J.P. Delarge, Paris, 1977 / QUALE FUTURO PER RADIO POPOLARE, Alcune note sull'esperienza di Radio Popolare presentate per la discussione al Consiglio di Amministrazione e ai lavoratori, Milano, 1980. DUPRE, Frederic, *Ici radio n'importe quoi*, in: *Le Matin*, 18-19 juni, 1977. / GAIDO, Marco, *Radio Libere?*, Arcana Editrice, Roma, 1976 / SOTIAUX, Daniel, *Radio Citta Futura*, in: Videodoc, n° 32.

(13) cfr. QUALE FUTURO PER RADIO POPOLARE, *op.cit.*, p. 7.

(14) cfr. OP DE BEECK, Johan, *Ideologische aspecten van de relatie tussen geïnstitutionaliseerd en oppositioneel mediagebruik*, Lic.verh. Fac.Lett. & Wijsbegeerte, VUB, 1979, p. 107-123.

(15) cfr. ALLUM, Percy, *Un jeu privilégié entre journalistes et responsables politiques*.

Italie: l'impossible rôle de médiateur entre le public et le pouvoir, in: *Le Monde Diplomatique*, mei 1977, p. 19-20.

(16) Zie voor L'Espresso ondermeer de nummers van 23 jan., 6 feb., 13 feb., 18 juni, 13 aug., 22 okt. 1972, 11 maart, 20 mei, 3 juni, 8 juli, 29 juli 1973 en 18 juli, 10 okt. 1976.

(17) cfr. PIEMME, Jean-Marie, *La Télévision comme on la parle*, Ed. Labor, Brussel, 1979.

(18) cfr. QUALE FUTURO PER RADIO POLARE, *op.cit.*

(19) LE FORMICHE E I FORMICHERI, *op.cit.*

Tijdens het academiejaar 1979-80 hebben eerste licentie-studenten in het kader van het seminarie «omroep», «omroepen naast de (monopolistische) omroep» onder de loupe genomen. De aandacht ging hierbij speciaal naar de «service» die blinden en zieken via de media kan geboden worden.

De twee volgende bijdragen zijn een synthese van hun onderzoeken en resultaten

blindenomroep

marc anné
anne de maeseneer
katrien de meyer
françoise kolsteeg

Inleiding

De enorme technologische evolutie die kenmerkend is voor onze Westerse welvaartsmaatschappij en de toenemende aandacht voor het welzijnswerk, hebben ertoe geleid dat voor de kansarme groepen van onze samenleving mogelijkheden werden gecreëerd om zichzelf te ontwikkelen en te emanciperen. Eén van die marginale groepen zijn alvast de visueel gehandicapten, die ofwel blind geboren zijn ofwel op latere leeftijd hun gezichtsvermogen verloren hebben.

Vorige eeuwen waren zij nog tot de bedelstaf veroordeeld en bezaten weinig kansen om te genieten van de intellectuele goederen die de samenleving bood, nu beschikken zij o.a. over een uitgebouwd net van gesproken boekbibliotheken, ook wel blindenomroepen genoemd.

Een blindenomroep kunnen wij omschrijven als een instelling die uitgerust is voor en gemachtigd tot het verzorgen van gesproken boeken en tijdschriften die bestemd zijn tot uitlening.

Vlaanderen is op dit ogenblik vier gesproken boek bibliotheken rijk: de Vlaamse Klank- en Braillebibliotheek Licht en Liefde v.z.w. gevestigd te Brugge, de Vlaamse Bibliotheek van de Braille-Liga v.z.w. die zich te Brussel bevindt, Studio 2000 v.z.w. in Hasselt en de dienst voor het 'Gesproken Boek' te

Antwerpen (afdeling van de Centrale Openbare Bibliotheek aldaar). De gesproken boek-bibliotheken van Brugge en Brussel houden zich reeds geruime tijd bezig met zowel de aanmaak van gesproken boeken en tijdschriften als met de de aanmaak van boeken in brailleschrift. Studio 2000 houdt zich hoofdzakelijk bezig met het aanmaken van gesproken tijdschriften en Antwerpen leest uitsluitend boeken in.

Vooraleer uit te weiden over de verschillende karakteristieken van de blindenomroepinstellingen moet toch wel even het wezenlijk onvervangbaar karakter van zowel braille als gesproken publikaties aangestipt worden: een brailleboek of -tijdschrift lezen is equivalent met actief lezen, de ontvanger geeft er zijn eigen interpretatie en accentuering aan en bepaalt tevens zijn eigen leestempo; bij een boek dat op cassette of geluidsband wordt voorgelezen kan de luisteraar z'n eigen leestempo niet meer bepalen en een bepaalde intonatie en interpretatie wordt door de inlezer opgedrongen, m.a.w. de ontvanger leest passief en dit kan eventueel leiden tot een zekere intellectuele verschraling.

Zoals reeds vermeld zijn er verschillende categorieën van visueel gehandicapten die naargelang hun situatie en leeftijd het ene medium boven het andere zullen verkiezen. Zo zullen diege-

nen die blind geboren zijn veelal het brailleschrift meester zijn en als dusdanig in de mogelijkheid verkeren om braillepublikaties actief te lezen en te interpreteren; daarentegen zullen zij die op latere leeftijd visueel gehandicapt geworden zijn door bv. een verkeersongeval, niet meer de flexibiliteit en de moed bezitten om een andere taalcode aan te leren en zich daarom genoodzaakt zien om zich te behelpen met gesproken publikaties.

In deze studie hebben wij ons beperkt tot het medium blindenomroep. De verschillende gesproken klank-bibliotheken hebben we geanalyseerd aan de hand van een gekend communicatiemodel. Alle gegevens die in dit werk opgenomen zijn, behoudens anders aangeduid, zijn afkomstig van interviews die wij gehad hebben met een aantal verantwoordelijken uit de respectievelijke instellingen.

I. De verschillende zenders

A. *De Vlaamse bibliotheek van de Braille-liga* (Brussel)

Deze gesproken boek-bibliotheek is voortgesprongen uit de tweetalige Brailleliga. Vóór deze Vlaamse afdeling van de Braille-liga op 27 oktober 1977 als v.z.w. een eigen koers ging varen, had zij slechts een aanmaak van een dertigtal gesproken boeken per jaar en was dus